

Anarchisme, leeft het nog?

Pieter Feller over *Memoires van een revolutionair* op www.boekenbijlage.nl, 28 november 2013

Het enige wat ik van Peter Kropotkin wist, was dat hij een belangrijke anarchist is geweest. De rest van zijn leven en werk waren voor mij een blinde vlek. Wat betekent anarchie eigenlijk? De meeste mensen krijgen bij het woord een beeld van een rommeltje of een chaos. Maar letterlijk betekent anarchie; een systeem zonder leiders. Nog een belangrijk onderdeel van de denkwereld van Kropotkin was het pacifisme. Op zich een nobel streven om onenigheden met praten op te lossen en niet met wapens, maar in de praktijk blijkt pacifisme net als anarchisme moeilijk te realiseren. In Nederland heeft het anarchisme nooit veel aanhangers gekend. Af en toe flakkert het even op, zoals in de jaren zestig bij de provo's, in de jaren tachtig in de krakersscene en kort geleden onder de al weer uitgedoofde Occupy-movement. Ook het pacifisme is nimmer uitgegroeid tot een grote beweging. De PSP (Pacifistisch Socialistische Partij) kwam nooit verder dan vier zetels in de Tweede Kamer.

In deze memoires, die hij in 1899 schreef, kijkt Kropotkin terug op de eerste vierenzeventig jaar van zijn leven van 1842 - 1886. Hij vertelt over zijn prille jeugd in Moskou met een vader die officier was onder de Tsaar. Over zijn moeder die, toen Peter nog heel jong was, stierf aan een longontsteking en hoe hij en zijn broer en zus werden opgevoed door lijfgeigenen. Na de dood van zijn moeder werd zijn vader min of meer gedwongen om met de nicht van de vrouw van generaal Timofejev, Jelizaveta Karandino te trouwen. Het woord van de Tsaar en van de generaal waren wet. Daar kon je niet, zonder je leven te riskeren, tegenin gaan. Grappig is dat Kropotkin een Franse opvoeding kreeg van ene Poulain, een trommelaar die was achtergebleven na de veldtocht van Napoleon in 1812.

Op zijn vijftiende jaar mocht Kropotkin bij het pagekorps in Sint-Petersburg, een elitegroep van 150 jongens uit adellijke kringen die een officiersopleiding kregen. De kans was groot dat ze later tot de inner circle van de tsarenfamilie zouden gaan behoren of zouden doorstromen naar hoge posities in het leger. De opleidingsduur was maximaal vijf jaar al naar gelang de vooropleiding. Kropotkin hoopte een jaar kor-

ter te kunnen studeren, maar hij schoot tekort in de cimale breuken en moest, zeer tegen zijn zin, vijf jaar op de opleiding doorbrengen. Aan het eind ervan mochten de afgestudeerden zelf aangeven naar welk corps ze wilden. De eigengereide Kropotkin koos voor het Kozakkencorps in het afgelegen Siberië.

Kropotkin dicht zichzelf een tamelijk belangrijke rol toe tijdens een grote brand in Sint-Petersburg in 1864. Hij is dan twintig jaar, en als we hem mogen geloven, voorkwam hij door zijn initiatief dat het gebouw waar het pagekorps was gelegerd, afbrandde. Die brand leek te zijn aangestoken en op meerdere plaatsen in Europa braken branden uit. Zij luidden een periode in van grote sociale onrust en waren de voorbodes van de revoluties die later zouden volgen. Kropotkin zegt het zo. "Deze grote brand werd een keerpunt niet alleen in het beleid van Alexander II, maar ook in de geschiedenis van het Rusland van die tijd. Dat het niet zomaar een toevallige gebeurtenis was, stond vast."

Na zijn verblijf in Siberië, keerde hij in 1867 terug naar Sint-Petersburg waar hij wiskunde ging studeren. Dat had hij vijf jaar daarvoor, na afloop van de opleiding in het pagekorps, al willen doen, maar

PETER KROPOTKIN

Geographer, Biologist, Anarchist
December 09, 1842 to February 08, 1921

geldgebrek had dat verhinderd. Nu zat hij als vijftwintigjarige tussen veel jongere studenten. In de vijf jaren die volgden werd hij volkomen in beslag genomen door zijn studie en wetenschappelijk werk. Hij kreeg interesse in geografie en ontdekte dat vele kaarten van Aziatisch gebergten gefantaseerd waren. Het vinden van basisprincipes voor het in kaart brengen van de ligging van deze gebergten hield hem jarenlang bezig. Bepaald geen revolutionaire politieke daden dus. Maar toch werd in deze tijd de kiem voor zijn sociale bewogenheid gelegd tijdens een reis door Finland. Hij zag er arme boeren ploeteren op keiharde kleigrond en bedacht dat Amerikaanse tractoren hen zoveel zouden kunnen helpen, maar geld daarvoor konden ze nooit vergaren, uitgeknepen als ze werden door grootgrondbezitters. Hetzelfde gebeurde met de 'vrije boeren' in Rusland die in de greep waren van landheren die zoveel van de oogst opeisten dat de boeren zich niet konden ontworstelen aan de armoede.

In de jaren zestig van de negentiende eeuw heerste er een angstcultuur onder de intellectuele elite in Sint Petersburg. Schrijvers en kunstenaars die tien jaar daarvoor nog revolutionaire ideeën verkondigden, hielden ineens hun mond. Tsaar Alexander II was min of meer in de greep van zijn generaals en de politiechef van Sint Petersburg, die hem telkens waarschuwden voor de revolutie. Uit angst voor een ophanden zijnde staatsgreep vaardigde hij regelmatig onderdrukkende wetten uit die veel mensen angstig maakten. Er heerste een grote sociale ongelijkheid, maar aangezien de elite het goed voor elkaar had en in weelde leefde, koos ze voor die rijkdom. De revolutionaire ideeën van voorheen wilden ze het liefst vergeten. Peter Kropotkin en zijn broer Alexander kwamen daar al snel achter.

In 1872 maakte Kropotkin een reis door Zwitserland. Hij woonde in Genève een bijeenkomst bij van de Internationale Arbeidsassociatie. Tot zijn verbijstering werd een staking die een groep bouwvakkers wilde organiseren niet door het afdelingsbestuur gesteund. Hij kwam in contact met anarchisten uit Neuchâtel die onder invloed stonden van de theoretisch anarchist Bakoenin, en logeerde daar een week bij een horlogemaker. Bakoenin verbleef op dat moment in Locarno. Kropotkin betreurt in zijn memoires dat hij Bakoenin niet heeft kunnen spreken. Toch heeft deze

week heeft grote invloed gehad op zijn leven. Toen hij uit Zwitserland terugkwam noemde hij zichzelf anarchist.

Terug in Sint Petersburg sloot hij zich aan bij de Tsjaikowskigroep. Deze groep hield zich bezig met het verspreiden van liberale en socialistische literatuur. Begin 1874 werd een groot aantal leden van de groep gearresteerd. Kropotkin wilde vluchten, maar woonde toch nog één bijeenkomst bij op 25 maart 1874. Na deze bijeenkomst werd ook hij gearresteerd. Hij werd opgesloten in de Petrus- en Paulusvesting. Zijn broer Alexander deed er van alles aan om hem vrij te krijgen, zodat hij zijn wetenschappelijke werk over de IJstijd, waar hij naast zijn politieke activiteiten aan had gewerkt, af zou kunnen maken. Dat lukte hem niet.

Uiteindelijk kwam Kropotkin vanwege gezondheidsklachten in een ziekenhuis terecht. Van daaruit lukte het hem te ontsnappen. Via Zweden vluchtte hij naar Engeland. Hij deed er wetenschappelijk werk in Edinburgh en maakte vele reizen naar Frankrijk en Zwitserland. In 1882 was hij in Thonon les Bains vlakbij Lyon. Er heerste destijds grote maatschappelijke onrust rond Lyon door een economische crisis. Er waren stakingen en zelfs een bomaanslag en de autoriteiten lieten zestig anarchisten onder wie Kropotkin arresteren, hoewel er niet kon worden aangetoond dat ze achter de onrust zaten. Kropotkin werd veroordeeld, kwam drie jaar later pas vrij en werd *persona non grata* verklaard in Frankrijk.

Memoires van een revolutionair leest prettig. Van het begin af aan is duidelijk dat Peter Kropotkin de dingen mooi kan verwoorden en een goed psychologisch inzicht heeft. Dit schrijft hij bijvoorbeeld over kolonel Girardot, ook weer een Fransman die was achtergebleven na de veldtocht van Napoleon en nu in Russische dienst het pagekorps leidde. "Stel u voor: een kleine, broodmagere man, met donkere doordringende ogen die heimelijk rond spieden; hij droeg een korte snor, hetgeen hem op een kat deed lijken. Hij was heel kalm en gedecideerd; niet bijzonder intelligent, maar uiterst sluw, een despoot tot in het diepst van zijn ziel."

Hoewel de memoires ruim honderd jaar geleden geschreven zijn, zijn ze nog steeds goed leesbaar. Ze geven je niet alleen een inkijkje in het doen en laten

van Kropotkin de revolutionair en wetenschapper, maar in ook het leven van die tijd. Het was een woelige tijd waarin o.a. de basis werd gelegd voor de Russische Revolutie van 1917 en de verdere emancipatie van arbeiders en vrouwen. Kropotkin heeft daaraan een belangrijke bijdrage geleverd. Onderdrukking en uitbuiting zijn van alle tijden. Politieke leiders, ook zij die vrijheid en democratie prediken, hebben het vaak niet goed voor met hun onderdanen, maar zijn uit zijn op macht en zelfverrijking. Kropotkins ideeën kunnen ons nog steeds leren dat er wegen zijn om ons van die leiders te verlossen. Ik denk dat het een strijd is die nooit zal stoppen. Want machtswellust en zelfverrijking lijken onderdelen te zijn van het menselijk karakter.